

Јована М. Николић*

Филозофски факултет у Београду
Институт за историју уметности

Сећање на браћу Јерковић — споменици подигнути у част учитеља хероја НОБ-а**

* joanikol@yahoo.co.uk

** Рад је настао у оквиру пројекта *Национално и Европско, српска уметности 20. века* (бр. 177013), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Апстракт: Рад ће се бавити споменицима и очувању сећања на двојицу учитеља и хероја Народноослободилачке борбе – Душана и Небојшу Јерковић, преминулих 1941. године. Небојша Јерковић, командант Маџванског одреда, 1941. године извршава самоубиство да не би пао у непријатељске руке, док Душан Јерковић умире 29. новембра исте године у бици на Кадинача. На месту погибје његовог батаљона подигнут је 1952. године споменик са уклесаним стиховима поеме Кадинача песника Славка Вукосављевића, а 1968. године у подножју ужичког гробља Доварје подигнуто је и спомен-обележје „Ломача“ у част њалих бораца. Имена и сећања на Душана и Небојшу Јерковић данас су сачувана и у називима неколицине основних школа у Србији (основне школе у београдском насељу Железник, Ужицу, Инђији, Бајиној Башти, Руми, Банатским Карловцима, Косијевићима, Шимановцима и Буђановцима), као и називу улице Браће Јерковић, која се налази у истоименом београдском насељу у општини Вождовац. Њихов лик очуван је у бистама подигнутим на овим местима сећања које су радили значајни уметници друге половине XX века: у насељу Браће Јерковић споменик браћи борцима дело је вајарке Радмиле Граовац, споменик Душану Јерковићу у Бајиној Башти рад је Отоа Лого, а Милан Верговић је аутор Душанове бисте која се налази испред Основне школе „Душан Јерковић“ у Ужицу. Рад ће скренути пажњу на споменике и места чувања сећања на браћу Јерковић, показујући како је временом њихово име све више везивано уз њихову примарну учитељску професију, због чега они постају примери учитеља хероја.

Кључне речи: Душан и Небојша Јерковић, Народноослободилачка борба, Кадинача, Радмила Граовац, Отоа Лого, Милан Верговић, хероји учитељи

Abstract: The paper will deal with the monuments and preserving of the memory of two teachers and heroes of the People's Liberation Struggle, Dušan and Nebojša Jerković, killed in 1941. Nebojša Jerković, commandant of Mačva detachment, committed suicide in order not to fall into the enemy's hands, while Dušan Jerković died on 29 November of the same year in the Battle of Kadinjača. At the place where his battalion got killed, in 1952 a monument was built with rhymes from poem Kadinjača written by poet Slavko Vukosavljević chiselled in, while in 1968 a memorial Lomača was built at the foot of the cemetery in Užice Dovarje with the aim to honour the fallen fighters. The names and memories of Dušan and Nebojša Jerković have been preserved to the present times also in the names of several primary schools in Serbia (the primary schools in Belgrade's suburb Železnik, in Užice, Indija, Bajina Bašta, Ruma, Banatski Karlovci, Šimanovci and Buđanovci), as well as in the name of Braće Jerković street which is located in a settlement of the same name in Belgrade in the municipality of Voždovac. Their images have been preserved in the busts displayed in these places of memory and made by significant artists from the second half of the 20th century: in settlement Braće Jerković (Brothers Jerković) the monument to the brothers-fighters was made by sculptor Radmila Graovac, the monument to Dušan Jerković in Bajina Bašta was made by Oto Log, while Milan Vergović is the author of Dušan's bust that is located in front of the primary school Dušan Jerković in Užice. The paper will draw attention to the monuments and places of remembering brothers Jerković, showing how over time their names got increasingly linked to their primary teaching profession, which makes them the paragons of teachers-heroes.

Key words: Dušan and Nebojša Jerković, People's Liberation Struggle, Kadinjača, Radmila Graovac, Oto Log, Milan Vergović, hero teachers

¹ Kuljić 2006: 17.² Тимотијевић 2012: 39–40.³ Kuljić 2006: 17–20.⁴ Kuljić 2006: 33.⁵ Mladenović 1976: 6.⁶ Mladenović 1976: 10–11.⁷ Mladenović 1976: 13, 16.⁸ Mladenović 1976: 20.⁹ Пармаковић 1973: 111.¹⁰ Пармаковић 1973: 111.¹¹ Пармаковић 1973: 1197.¹² Пармаковић 1973: 111.

Сећање на браћу Јерковић – Душана и Небојшу – део је јавне културе сећања послератне социјалистичке Југославије, обликовано у складу са владајућом идеологијом нове државе и њеног националног идентитета.¹ Култура сећања једне државе или нације представља важан и незаобилазан елемент конституисања њеног јавног и заједничког идентитета, приликом чега идентификација са прошлошћу, значајним догађајима, попут ратних победа и пораза, те хероја и мартира блиске или далеке прошлости, игра веома значајну улогу.² Начин на који једно друштво опажа, памти и презентује властиту прошлост говори о идеалним обрасцима које то друштво тежи да постигне у садашњости и пренесе у будућност. Одабиром места, догађаја и личности које ће памтити и које ће уврстити у званичну културу сећања, државе или нације презентују не само прошлост већ и актуелну владајућу идеологију.³ Том процесу доприносе различити облици визуелне и вербалне културе. Подизање јавних споменика на историјски значајним местима и очување сећања на лик одабраних појединца представља један од најмонументалнијих израза јавног сећања.⁴ Споменике подигнуте у част браћи Јерковић због тога је потребно посматрати као део шире, идеолошки конструисане слике прошлости чији је циљ био очување јавног сећања на хероје и мартире Народноослободилачке борбе и идеале слободе, заједништва и правичности за које су се борили и погинули.

ОД УЧИТЕЉА ДО ХЕРОЈА – ЖИВОТНИ ПУТ ДУШАНА И НЕБОЈШЕ ЈЕРКОВИЋ

Небојша и Душан Јерковић су двојица браће рођених почетком XX века (Небојша 2. фебруара 1912, а Душан 2. фебруара 1914) у селу Огар крај Шапца.⁵ Потекли из учитељске породице, обојица браће одлучила су се за пут школовања и образовања. Старији брат Небојша похађао је Учитељску школу у Сомбору, из које се, због сукоба са вероучитељем, сам исписао и четврти разред завршио у Суботици, док је млађи брат Душан завршио школу у Шапцу.⁶ Иако су обојица браће убрзо након завршене средње школе добила послове учитеља у сеоским школама у околини родног места, обојица ће неколико година касније похађати и Школу резервних официра у Сарајеву.⁷

Политичко и партијско ангажовање браће Јерковић започело је 1937. године, када се у Београду формира Културно-просветна задруга „Вук Караџић“, која је окупила учитеље заинтересоване да „самоуправно унапреде своју професију“.⁸ Небојша Јерковић ускоро ће постати један од најистакнутијих чланова ове организације, у оквиру чијег деловања је стекао велики углед и постао председник Учитељског удружења.⁹ У исто време био је запослен у књижари издавача Геце Кона у оквиру које се тајно бавио пословима Комунистичке партије на припремању и дистрибуцији програмских текстова, летака и сличног материјала.¹⁰ Небојшина супруга, такође учитељица, Катарина Јерковић делила је његова политичка уверења, подржавала мужа у боби за комунистичке идеје, а касније и у ратним походима.¹¹ Супружници су 1939. године званично постали чланови Комунистичке партије Југославије.¹²

¹³ Пармаковић 1973: 128.¹⁴ Mladenović 1976: 82–85.¹⁵ <https://www.turistickiklub.com/sadrzaj/spomen-groblje-u-sapcu>, 9. октобар 2020,<https://distrikt.rs/secanje-na-nebojsu-lalu-bracu-srnic/>, 9. октобар 2020.¹⁶ *Narodni heroji Jugoslavije* 1975/1: 306.¹⁷ *Narodni heroji Jugoslavije* 1975/1: 306; *Ликови револуције* 1962: 73.¹⁸ *Narodni heroji Jugoslavije* 1975/1: 306.¹⁹ *Narodni heroji Jugoslavije*, 1975/1: 306; Mladenović 1976: 73; *Ликови револуције* 1962: 73.²⁰ Mladenović 1976: 78.²¹ *Ликови револуције* 1962: 76.²² *Narodni heroji Jugoslavije* 1975/1: 306.²³ Стихови су преузети из поеме *Кадињача* Славка Вукосављевића, Вукосављевић 1950: 45.

Захваљујући партијском ангажовању и војној обуци, Небојша Јерковић проглашен је 1941. године за команданта Мачванског партизанског одреда.¹³ Након битке на Церу, 21. децембра, заједно са преживелим војницима спушта се у село Бела Река, у којем се заједно са осталим борцима сакрива у кући локалне сељанке. Супарничка војска их проналази и убија на спавању у ноћи између 27. и 28. децембра 1941. године, а Небојша Јерковић извршава самоубиство како не би пао у непријатељске руке.¹⁴ Сахрањен је на Партизанском или Спомен-гробљу у Шапцу, на којем су похрањени остаци око три хиљаде бораца Народно-ослободилачке војске и цивила, жртава окупаторског режима од 1941. до 1945. године.¹⁵

Душан Јерковић, такође члан Комунистичке партије Југославије, пре рата радио је, попут свог брата, на „политичком уздицању народа“, како се то у литератури наводи. У питању је било ширење илегалне комунистичке штампе и књига библиотеке „Будућност“.¹⁶ Године 1941. придружује се партизанима, а његово војно деловање биће везано за град Ужице и околину.¹⁷ Исте године постаје командант Ужичког партизанског одреда, који Ужице ослобађа непријатељске власти.¹⁸ Освојена слобода није била дугог века, а Душана ће до краја године затећи иста судбина као и његовог брата. У новембру 1941. за време немачког напада на партизанску војску Душан је са својом четом бранио одступницу главних милитарних снага. Са батаљоном сачињеним од радника изашао је на брдо Кадињачу у околини Ужица и 29. новембра погинуо заједно са саборцима.¹⁹ После битке житељи околних села сахранили су тела палих бораца на брду Кадињачи. Сутрадан, Немци су откопали тело Душана Јерковића, превезли га у Ужице и изложили на пијаци не би ли тако заплашили народ. Увече су његово тело спалили на брду Доварје у близини града.²⁰ Пламен ломаче активирао је неискоришћену муницију која се налазила у Душановим џеповима, што је изазвало експлозију, али и одушевљење народа – причало се да се погинули командант уздигао из ватре и са оног света тукао непријатеља.²¹ Три године касније, 25. септембра 1944, Душан Јерковић је проглашен за народног хероја.²²

СПОМЕНИЦИ КАО МЕСТА СЕЋАЊА НА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКУ БОРБУ И ЊЕНЕ ХЕРОЈЕ

„Рођена земљо, јеси ли знала?
Ту је погину батаљон цео...
Црвена крв је процветала
Ко снежни покров хладан и бео.

Ноћу је и то завејо ветар.
Ипак на југу... војска корача...
Пао је четрнаести километар,
Ал никад неће
Кадињача.“²³

Две стотине бораца који су се 29. новембра 1941. године, под вођством Душана Јерковића, жртвовали не би ли остатку војске дали времена за повлачење инспирисали су песника

1. Први споменик подигнут на
Кадињачи 1952. (фото: Јелена
Маринковић, јул 2020)
1. First monument built on Kadinjaca
in 1952. (photo: Jelena Marinković
July 2020)

Славка Вукосављевића да напише поему *Кадињача*, посвећену једној од најславнијих битака Народноослободилачког рата.²⁴ Стихови Вукосављевићеве поеме уклесани су у споменик посвећен палим борцима који је на Дан републике 29. новембра 1952. године свечано откривен на Кадињачи²⁵ (сл. 1). У питању је пирамидална структура од камена, рад архитекте Стевана Живановића.²⁶ У подножју ове грађевине, високе 11 m, налази се спомен-костурница у коју су похрањена тела већине бораца.²⁷ Крајем седамдесетих година XX века на Кадињачи је изграђен нови спомен-комплекс, чији су аутори вајар Миодраг Живковић и архитекта Александар Ђокић.²⁸ Ову споменичку композицију граде три целине: амфитеатар Ужичка република, који симболише отпор и одбрану, Алеја Радничког батаљона, која представља „монолитну здруженост радника на бранику револуције“, дух догађаја и „снагу која отвара путеве даљем ходу револуције“, и централни део – Плато слободе, на којем фигуре, које израђају из камене масе, симболишу људску борбу за слободу, „цвет и сунце слободе“²⁹ (сл. 2). Иако је комплекс изграђен на месту погибије, његови аутори за циљ су имали прослављање живота и слободе. „Сваки камен ударен у ову земљу симбол је човека који је изашао на Кадињачу и ту остао бранећи слободу“, тврдили су Миодраг Живковић и Александар Ђокић.³⁰ Изградња овог комплекса завршена је 1979. године.³¹

Још један јавни споменик посвећен је догађајима непосредно везаним за битку на Кадињачи и сећање на команданта Душана Јерковића. У питању је споменик назван „Ломача“, подигнут на брду Доварје недалеко од града, на оном месту на којем је тело већ покојног војника немачка војска спалила не би ли тако уништила сваки траг борбе и отпора партизанске војске. Споменик „Ломача“ откривен је 1968. године и дело је архитекте Угљеше Богуновића и вајарке Милице Рибникар Богуновић. Посвећен је сећању на Душана Јерковића и Вуколу Дабића, команданта војске за време Ужичке републике. На бакарној плочи налази се запис песника Славка Вукосављевића: „Децембра 1941. на овом месту немачки окупатори су спалили тела погинулих револуционара Вуколе Дабића, радника, команданта партизанског Ужица и Душана Јерковића, учитеља, команданта Ужичког партизанског одреда. Али ломачом се не уништи пламен.“³²

Споменик на Кадињачи постао је обележје једне од најзначајнијих битака Другог светског рата на овим просторима.³³ Године 1952, када је на Кадињачи откривен први споменик, у Београду је формиран Државни одбор задужен да руководи обележавањем и уређивањем топоса значајних за историју Народноослободилачке борбе, што сведочи да очувању сећања на овај период историје и његовом визуелном репрезентовању почиње да се приступа плански.³⁴ У послератној Југославији, као и у претходним периодима, јавни споменици представљали су важан медиј политичког образовања и формирања националних осећања. Они су били носиоци чулних, симболичких, историјских и политичких значења и порука и одувек су пред-

²⁴ Mladenović 1976: 76; Марковић 1982: 117.

²⁵ Manojlović Pintar 2014: 154.

²⁶ Јечменица 2019: 224.

²⁷ <https://www.turizamuzica.org.rs/spomen-kompleks-kadinjaca/>, 30. август 2020.

²⁸ Živković, Đokić 1980: 11.

²⁹ Živković, Đokić 1980: 11–12.

³⁰ Živković, Đokić 1980: 12.

³¹ Živković, Đokić 1980: 11.

³² <https://uzice.online/istorija/spomenik-na-dovarju/>, 30. август 2020.

³³ Manojlović Pintar 2014: 154.

³⁴ Manojlović Pintar 2014: 151.

2. Плаћо слободе, Сјомен-комплекс Кадињача,
Миодраг Живковић и Александар Ђокић, 1978–1979
(фото: Јелена Маринковић, јул 2020)

2. Freedom Plateau, Monument Complex Kadinjača,
Miodrag Živković and Aleksandar Đokić, 1978–1979,
(photo: Jelena Marinković July 2020)

³⁵ Тимотијевић 2001: 40.

³⁶ Čubrilo 2013: 60.

³⁷ Mitrović 2016: 48.

³⁸ Борозан 2006: 62, 74–76.

³⁹ Борозан 2006: 44.

⁴⁰ Mitrović 2016: 40; Manojlović
Pintar 2014: 143.

⁴¹ Merenik 2010: 28.

⁴² Merenik 2010: 22–26.

⁴³ Manojlović Pintar 2014: 149.

стављали средство самопотврђивања заједнице.³⁵ Осим што упућује на особу или догађај који представља, јавни споменик говори и о систему у којем је настајао, о режиму, политичкој идеологији и класи. Он је програмски конструисана слика званичног сећања и погодне репрезентације прошлости.³⁶ Такође се њиме прослављају заједнички идеали друштва које је ту прошлост проживело.³⁷

Обједињавањем прошлости, садашњости и будућности споменичка скулптура имала је троструку улогу: указивала је, означаваала и подсећала на прошлост, док је у исто време идеалима које је представљала креирала мисао у садашњости и преносила је у будућност уобличавањем друштвене климе и стварањем њеног визуелног и идејног идентитета.³⁸ У случају јавних споменика прималац ових порука је народ, док су наручиоци углавном држава или представници моћи.³⁹ У годинама непосредно након Другог светског рата споменичка скулптура била је главна културна инвестиција новог друштвеног и политичког система и средиште процеса формирања идентитета социјалистичког југословенства.⁴⁰ Као најсугестивнија и најмонументалнија, представљала је парадигматски продужетак политичке власти и моћи.⁴¹

Социјалистички реализам југословенске уметности овог периода представљао је један облик политичке уметности и био је симбол државно-друштвеног уређења, борбе, морала, идеја и порука Комунистичке партије Југославије у свим видовима уметничког изражавања.⁴² Подизање споменика било је начин легитимизације нових политичких реалности.⁴³ Две главне теме меморијалне скулптуре послератне Југославије биле су прослављање победе и лик борца палог за слободу,

⁴⁴ Mitrović 2016: 40.⁴⁵ Merenik 2010: 36.⁴⁶ Manojlović Pintar 2014: 55.⁴⁷ Manojlović Pintar 2014: 27, 55.⁴⁸ Тимотијевић 2001: 39–41;

Manojlović Pintar 2014: 93.

⁴⁹ Manojlović Pintar 2014: 118.⁵⁰ Čubrilo 2013: 69.⁵¹ Mitrović 2017: 139.⁵² Manojlović Pintar 2014: 307.⁵³ Manojlović Pintar 2014: 109.⁵⁴ Manojlović Pintar 2014: 314.⁵⁵ Mladenović 1976: 86.

општеприхваћеног симбола тријумфа и жртви Народноослободилачке борбе.⁴⁴ Народноослободилачка војска била је, уз тематику обнове и изградње државе, једна од две главне теме и сликарства овог периода.⁴⁵

Представљање јунака НОБ-а у послератној југословенској уметности ослања се на вишевековну традицију европске уметности грађења националног заједништва глорификовањем херојства цивилних и војних жртава.⁴⁶ Још од периода антике борци погинули за слободу заједнице добијали су статус хероја или мученика, а у XIX веку, када долази до ширења националног духа и националних идеологија, споменици херојима одређене нације или државе постају веома честа појава у европској култури.⁴⁷ Такви споменици носиоци су моралних, дидактичких, идеолошких и политичких порука које се репрезентују ликом националног хероја, чиме он постаје симбол одређене врлине, пожељне у друштву у тренутку подизања споменика.⁴⁸

Након Другог светског рата у Србији и Југославији учестало почиње да се промовише фигура војника, симбола нове заједнице изникле из четворогодишњих сукоба са „унутрашњим и спољашњим непријатељем“. Светост војничке жртве важан је концепт у конструисању југословенског патриотизма, о чему сведоче дела ликовне уметности и поезија тог периода.⁴⁹ Слика војника се постепено мења у слику партизана, те мученика или хероја чија је погибија омогућила стварање социјалистичке државе. Њој се скоро придружује и фигура хероја-радника.⁵⁰ Ова јавна слика хероја у послератној Југославији заснована је и на потреби персонификовања људскости револуције.⁵¹ Повезивањем становништва са ликом хероја ствара се утисак заједништва проистеклог из заједничке борбе, патње, али и победе. Подсећањем на конкретне појединце у јавном простору на тај начин доприносило се јачању свеобухватне друштвене емпатије.⁵²

Након 1948. године започиње организовано и систематично подизање споменика и спомен-плоча партизанским херојима и жртвама.⁵³ Део овакве праксе представљају споменици и спомен-бисте посвећене браћи Јерковић, подигнуте неколико деценија након њихове смрти широм територије земље. Највећи део ових споменика налази се у двориштима основних школа, с обзиром на то да је десетак образовних институција понело име једног или обојице браће. Давање имена народних хероја школама била је честа пракса у деценијама после рата, а у свакој од школа лик хероја је истицан заједно са ликом Јосипа Броза Тита.⁵⁴

Именом Душана Јерковића назване су основне школе у Ужицу, Инђији, Банатском Карловцу, Костојевићу, Шимановцима и Руми, именом Небојше Јерковића оне у Буђановцима, Мачванском Прњавору и Драгашу, а заједничким именом – „Браћа Јерковић“, названа је основна школа у Београдском насељу Железник.⁵⁵ У селу Рапчи, у којем је Небојша Јерковић добио прву службу са непуних 18 година, у холу школе поди-

⁵⁶ Mladenović 1976: 12–13.

⁵⁷ Mladenović 1976: 86.

⁵⁸ Manojlović Pintar 2014: 162–163.

⁵⁹ https://dusanjerkovic.edu.rs/?page_id=5, 30. август 2020.

⁶⁰ Митић 1982: 67.

⁶¹ Митић 1982: 71–74.

⁶² Митић 1982: 116.

⁶³ Graovac 2005: 22.

⁶⁴ Graovac 2005: 3.

3. Спомен-биста Душану Јерковићу у Основној школи „Душан Јерковић“ у Ужицу, Милан Верговић, 1959 (фото: Ивана Павићевић, август 2020)

3. Monument-Bust of Dušan Jerković at the Primary School Dušan Jerković in Užice, Milan Vergović, 1959, (photo: Ivana Pavićević August 2020)

4. Спомен-бисте Душана и Небојше Јерковића, насеље Браће Јерковић, Београд, ауторка Радмила Граовац, 1979 (фото: Јована Николић, август 2020)

4. Monument-Busts of Dušan and Nebojša Jerković, Braće Jerković settlement, Belgrade, author Radmila Graovac, 1979, (photo: Jovana Nikolić August 2020)

гнута је спомен-плоча са његовим именом.⁵⁶ Бисте двојице браће налазе се и у београдском насељу Браће Јерковић, које је по њима добило име, а споменик Душану Јерковићу подигнут је и у Бајиној Башти.⁵⁷

Како је учестало подизање споменика народним херојима у послератној Југославији, услед масовне продукције, изазвало често критике стручњака да се занемарују уметничке вредности и квалитет подређује квантитету, од поменутих споменика пажњу би требало скренути на она дела која су израдили знаменити југословенски вајари.⁵⁸ У Основној школи „Душан Јерковић“ у Ужицу биста хероја подигнута је 1959. године, а њен аутор је Милан Верговић⁵⁹ (сл. 3). Биста је настала неколико година након што Верговић завршава Ликовну академију у Београду и појављује се на уметничкој сцени.⁶⁰ Овај вајар радио је бисте многих познатих личности новије историје и оставио је изузетан траг у савременој српској и југословенској

скулптури. Разноврстан у избору тематике, Верговић је радио и спомен-бисте за фабрике и школске установе, попут поменуте школе у Ужицу.⁶¹ Између осталог, аутор је и бисте песника Славка Вукосављевића, аутора поеме посвећене бици због које ће Душан Јерковић задобити статус народног хероја.⁶²

Године 1979. подигнуте су спомен-бисте браћи Јерковић испред месне заједнице истоименог београдског насеља на Вождовцу (сл. 4). Оне су рад вајарке Радмиле Граовац, која је 1953. године дипломирала на Ликовној академији у Београду, а чија каријера броји преко двадесет јавних споменика посвећених значајним личностима југословенске и српске историје.⁶³ Међу њима се налази велики број портретних бисти, које одликује, како је ауторка сама рекла, „благо упрошћавање облика и незнатно смањење основне масе, чиме се постиже равнотежа односа између материје и простора“, као и свест о простору за који су скулптуре намењене.⁶⁴

5. Споменик Душану Јерковићу, Бајина Башта, аутор Ото Лого, 1987 (извор фотографије: Wikimedia Commons, фото: Ванилица, 22. мај 2017, CC BY-SA 4.0 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bajina_Ba%C5%A1ta_015.jpg)

5. Monument to Dušan Jerković, Bajina Bašta, author Oto Log, 1987 (source of the photograph: Wikimedia Commons, photo: Vanilica, 22 May 2017, CC BY-SA 4.0 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bajina_Ba%C5%A1ta_015.jpg)

Споменик Душану Јерковићу у Бајиној Башти подигнут је 1987. године и рад је скулптура Ота Лого⁶⁵ (сл. 5). Ото Лого је 1954. године завршио Академију примењених уметности у Београду.⁶⁶ Споменик Душану Јерковићу један је од двадесет четири споменичке скулптуре овог аутора, који је, проучавајући личност коју би требало да представи, настојао да схвати карактер те особе и значај онога што је чинио и учинио, па тиме заслужио да му се подигне споменик.⁶⁷ Ото Лого је схватао значај споменика као преносиоца поруке и учесника васпитања и образовања заједнице у којој се подиже, што је, уз естетску, основна функција јавних споменика и одговара идеолошком систему социјалистичке Југославије, у оквиру које се бринуло о очувању сећања на Народноослободилачку борбу и њене хероје.⁶⁸

ПОБЕДА ЗНАЊА И ОБРАЗОВАЊА – БРАЋА ЈЕРКОВИЋ КАО ХЕРОЈИ УЧИТЕЉИ

Иако давање имена народних хероја школама није било реткост у послератној Југославији, именовање великог броја основних школа именима браће Јерковић везивало је ликове ових бораца за образовне установе захваљујући и њиховом примарном занимању учитеља.⁶⁹ Осим споменика Ота Лого, који приказује Душана Јерковића у борбеном ставу и партизанској униформи, остали споменици посвећени браћи Јерковић не истичу њихову војничку страну. Одевени углавном у цивилна одела, али не похабану радничку одећу, као што је био случај са херојима којима су споменици подизани непосредно након рата, имена браће Јерковић све више су повезивана за интелектуални рад и мотив радника или хероја интелектуалца.⁷⁰

Новом пантеону хероја радничке класе требало је прикључити припаднике сваке професије, пола и националности, чиме се градила слика Југославије која стоји на темељима пролетеријата, а не класе или нације.⁷¹ Надовезујући се на ранију праксу подизања споменика тзв. „херојима пера“ (песницима и научницима), споменици браћи Јерковић пружали су слику хероја интелектуалца новог режима и политичког система, хероја борца за слободу, али и хероја учитеља.⁷²

Комунистички тип хероја интелектуалца представљан је фигуром интелектуалног радника, чиме се стварала продуктивна и морална слика комунистичког режима и његових идеала.⁷³ Посредством промовисања јунака чија основна снага лежи у снази ума, а не тела, борба партизана и комуниста се представља као последица систематичног промишљања компетентног кадра, састављеног од образованих појединаца колико и обичних радника, и знањем поткован отпор социјалној неправди.⁷⁴ Тоталитарна идеологија на овај начин добила је изглед „социјализма са људским ликом“, новог, одуховљеног поретка који није проистекао само из фрустрације потлачене радничке класе, већ и из знањем подупрте неопходности за постизањем другачијег, хуманијег устројства.⁷⁵ Један од најбољих примера стварања култа хероја интелектуалца кому-

⁶⁵ Јевтић 1995: 9.

⁶⁶ Јевтић 1995: 9.

⁶⁷ Јевтић 1995: 34.

⁶⁸ Јевтић 1995: 33.

⁶⁹ Mitrović 2017: 130.

⁷⁰ Manojlović Pintar 2014: 168.

⁷¹ Čubrilo 2013: 69–70.

⁷² Тимотијевић 2001: 44.

⁷³ Mitrović 2017: 140.

⁷⁴ Mitrović 2017: 142.

⁷⁵ Mitrović 2017: 140.

⁷⁶ Mitrović 2017: 133.⁷⁷ Пармаковић 1973: 111.⁷⁸ Mladenović 1976: 20.⁷⁹ *Ликови револуције* 1962: 73.⁸⁰ *Ликови револуције* 1962: 73–76.⁸¹ *Ликови револуције* 1962: 76.⁸² *Ликови револуције* 1962: 73;

Živković, Đokić 1980: 11–12;

Mladenović 1976: 85.

⁸³ Mladenović 1976: 9.

нистичког режима био је лик Моше Пијаде – сликара, новинара, ликовног критичара, и уз то револуционара и учесника НОБ-а.⁷⁶ Попут Моше Пијаде, и браћа Јерковић, двојица скромних учитеља из сремског села Огар, ушли су у пантеон југословенских хероја као хероји интелектуалци.

У прилог овој тези говори и начин на који су браћа Јерковићи представљани у литератури тог времена. У романтизованим биографијама народних хероја које су се издавале после Другог светског рата, осим учешћа у борби и славној смрти, Душан и Небојша Јерковић увек су приказивани, пре свега, као учитељи и интелектуалци, а њихово занимање је често истицано као један од најплеменитијих начина унапређења заједнице. У књизи *Мачвански народноослободилачки њартизански одред* Небојша Јерковић описан је као висок и снажан, спорих и мирних покрета, човек који говори лагано, интелигентан, логичан и разложен.⁷⁷ Забележено је да је приликом формирања Културно-просветне задруге „Вук Караџић“ у Београду 1937. године изјавио да је „бити учитељ најлепши начин службе народу“.⁷⁸ О млађем брату Душану постоји више писаних извора, који га представљају на сличан начин. „Душан Јерковић био је више човек, више јунак, више песма него биографија“, „народни херој и легенда, име једне школе у Титовом Ужицу, једне школе у Београду, једне школе у Инђији...“ – помиње се у књизи *Ликови револуције*.⁷⁹ У њој се на четири стране посвећене овом јунаку више пута истиче да је, осим што је био војник и борац, Душан Јерковић био учитељ.⁸⁰ У истој књизи записано је и да је током рата Душан Јерковић обећавао својој супрузи да ће после рата поново бити учитељи, а аутор књиге наводи да му се тај сан и остварио јер је „отишао на Кадињачу, а са Кадињаче у историју“.⁸¹ Идеја да ће учитељ светлим примером свог животног пута, избора, борбе за праве вредности и на крају бескомпромисне смрти за идеале наставити да подучава, обраћајући се будућим нараштајима кроз сећање и „историју“, помиње се у неколико извора који говоре о браћи Душану и Небојши Јерковић.⁸²

Звање учитеља сврстало је браћу Небојшу и Душана Јерковића у редове хероја интелектуалаца, али у исто време их је везало и за свет школе, деце и детињства. У књизи *Браћа Јерковићи: животињи њи народног хероја Душана и Небојше Јерковића*, аутор Станко Младеновић на више места помиње да је млади Душан волео музику и „био заљубљен у фудбал“.⁸³ Овакви биографски подаци одступају од општег тона биографије двојице бораца, у оквиру које су детаљно пописане све политичке и војне акције, имајући за циљ да народног хероја учине ближим читаоцу и представе његову свакодневну, људску страну. С обзиром на то да приликом описивања детињства и школских дана браће Јерковић аутор истиче миран и сталожен Небојшин карактер, насупрот сталним Душановим несташлукима, може се претпоставити да је Душанов лик у литератури тако представљен не би ли био приступачнији и симпатичнији млађој популацији. Потенцирање на ђачком периоду живота будућег великог борца за правду могло је поколењима каснијих

⁸⁴ *Ликови револуције* 1962: 73.

⁸⁵ Manojlović Pintar 2014: 310.

⁸⁶ Manojlović Pintar 2014: 309–310.

⁸⁷ Manojlović Pintar 2014: 313.

⁸⁸ Manojlović Pintar 2014: 318.

⁸⁹ Manojlović Pintar 2014: 311.

пионира дати пример несташног детета, наизглед сасвим обичног, које је у себи ипак носило потенцијал храбрости за постижање великих дела. Са тиме су се посебно могла поистоветити деца која су похађала неку од школа која су носила имена Душана и Небојше Јерковића. Цитат из књиге *Ликови револуције*, издате 1962. године (деценију и по пре свеобухватне биографије браће Јерковић), говори у прилог оваквој тврдњи:

„Овај свет је ипак добар, за овај свет има наде, у овај свет треба веровати све дотле, док у њему постоје дечаци који ће, прочитавши уобичајено кратку биографску белешку о Душану Јерковићу, да помисле: волео бих да ми биографија буде тако јасна и чиста, па макар и тако кратка као што је биографија Душана Јерковића. А таквих дечака има, и то не само у школама које носе његово име. Треба стати пред неку школу и о томе питати дечаке. Душан Јерковић је био и остао учитељ.“⁸⁴

Приближавање херојске тематике и херојске смрти најмлађима може се повезати и са чињеницом да је Други светски рат забележио веома велики број деце учесника у рату и дечијих жртава на бојном пољу. Забележено је 103,165 деце палих бораца, а мотив детета у рату свеprisутан је у јавном простору и послератној култури социјалистичке Југославије.⁸⁵ У друштву чија су деца добровољно одлазила у рат и у њему гинула мотив детета хероја и детета палог ратника постаће чест у високој уметности, као и у популарној култури.⁸⁶ Комунистичка идеологија је децу укључивала као равноправне чланове заједнице и истицала њихово учешће у оружаним сукобима као најсветлије примере јунаштва.⁸⁷ Један од најбољих примера овакве праксе је лик Бошка Бухе, којем је подигнут споменик на месту погибије, у близини села Јабука, на граници Србије и Црне Горе.⁸⁸ Будуће генерације одрастале су окружене вербалним и визуелним уметничким делима, која су код њих побуђивала снажна родољубива осећања и револуционарни дух, који се, веровало се, налазио у сваком малом Југословену и формирао у најмлађим годинама развоја детета.⁸⁹ Похађање школе која је носила име учитеља и хероја НОБ-а и свакодневно посматрање спомен-бисте подигнутим у њихову част било је један од начина да се идеали борбе за слободу, али и значај учења и образовања усаде у дечију свест и дух. Небојша и Душан Јерковић били су идеални примери ових врлина здружених у једном човеку.

Извори:

- Сајт Дистрикт: <https://distrikt.rs/secanje-na-nebojsu-lalu-bracu-srnic/>.
 Сајт Основне школе „Душан Јерковић“, Ужице: https://dusanjerkovic.edu.rs/?page_id=5.
 Сајт Turističkog kluba Srbije: <https://www.turistickiklub.com/sadrzaj/spomen-groblje-u-sapcu>.
 Сајт Turističke organizacije Užica: <https://www.turizamuzica.org.rs/spomen-kompleks-kadinjaca/>.
 Сајт Vesti, Užice: <https://uzice.online/istorija/spomenik-na-dovarju/>.
 Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bajina_Ba%C5%A1ta_015.jpg.

Литература:

- Борозан И. 2006, *Рейпрезентативна култура и политичка пропаганда: сјоменик кнезу Милошу у Негошину*, Београд.
 Вукосављевић С. 1950, *Кадинача*, Београд.
 Јевтић М. 1995, *Конјаси Оџа Јована Лога*, Београд.
 Јечменица Р. 2019, *Подизање сјоменика са косиурницом 1952. године*, Ужички зборник 43, 221–226.
Ликови револуције, књ. 1 1962, Београд.
 Марковић Љ. 1982, *Родолубиве њесме Славка Вукосављевића*, Међај 3, Титово Ужице, 116–118.
 Митић П. 1982, *Рейпроектива вајара Милана Верговића*, Међај 3, Титово Ужице, 64–74.
 Пармаковић Д. 1973, *Мачвански (Подрински) народноослободилачки партизански одред : 1941–1944*, Шабац.
 Тимотијевић М. 2001, *Херој њера као њуџник: џијолошка генеза јавних националних сјоменика и Валдецова скулптура Досијеја Обрадовића*, Наслеђе 3, 39–56.
 Тимотијевић М. 2012, *Таковски устјанак – Српске Цвети: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичној политичкој званичној репрезентативној култури*, Београд.
- *
- Љubило Ј. 2013, *Two monuments by Sreten Stojanović: continuity in discontinuity*, АНАС 18/2, 59–74.
 Граовас Р. 2005, *Rada Graovac*, Београд.
 Кулић Т. 2006, *Kultura sećanja*, Београд.
 Мановљовић Пинтар О. 2014, *Arheologija sećanja: spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*, Београд.
 Мереник Л. 2010, *Umetnost i vlast: srpsko slikarstvo 1945–1968*, Београд.
 Митровић К. 2017, *Intelektualac u socijalističkoj umjetnosti: spomenik Moši Pijadi u Beogradu – djelo Branka Ružića*, Peristil 60, 129–146.
 Митровић К. 2016, *Emocije u memorijalnoj skulpturi socijalizma: spomen-park „Kragujevački oktobar“*, Skulptura: medij, metod, društvena praksa, Novi Sad, 39–56.
 Младеновић С. 1976, *Braća Jerkovići: životni put narodnog heroja Dušana i Nebojše Jerkovića*, Gornji Milanovac.
Narodni heroji Jugoslavije, књ. 1, 1975, Београд.
 Љивковић М., Ђокић А. 1980, *Spomenički kompleks Kadinjaca*, Београд.

MEMORY OF BROTHERS JERKOVIĆ – MONUMENTS BUILT TO HONOUR TEACHERS HEROES OF THE PEOPLE'S LIBERATION STRUGGLE (NOB)

Nebojša and Dušan Jerković are two brothers, teachers by profession, who have been remembered in the Serbian history as the heroes of the People's Liberation Struggle in which they took part and in which they got killed. Nebojša Jerković as the commander of Mačva detachment and after the battle of Cer in 1941 he committed suicide lest he fell into the enemy's hands. Dušan Jerković died on 29 November of the same year in the Battle on Kadinjača, as the commander of Užice's Workers Battalion. At the place where his battalion got killed, in 1952 a monument was built with rhymes from poem *Kadinjača* written by poet Slavko Vukosavljević chiselled in, in 1968 a memorial *Lomača* was built at the foot of the cemetery in Užice Dovarje with the aim to honour the fallen fighters, while in 1978–1979 a new monument complex was built on Kadinjača, made by sculptor Miodrag Živković and architect Aleksadar Đokić.

The names and the memories of Dušan and Nebojša Jerković have been preserved to the present times also in the names of a dozen primary schools in Serbia and in Braće Jerković street, which is located in a settlement of the same name in Belgrade in the municipality of Voždovac. Their images have been preserved in the busts displayed in these places of memory and made by significant artists from the second half of the 20th century: in settlement Braće Jerković (Brothers Jerković) the monument to the brothers-fighters was made by sculptor Radmila Graovac, the monument to Dušan Jerković in Bajina Bašta was made by Oto Log, while Milan Vergović is the author of Dušan's bust that is located in front of the primary school Dušan Jerković in Užice.

Together with biographical novels on the lives of the people's heroes written after the war, these monuments provide an example of creating a type of a hero intellectual within the pantheon of the post-WWII Yugoslavia. The need to legalise the struggle and introduce a new order after the war was justified by the participation of heroes who rendered legitimacy to the changes in the political and social systems with their knowledge and education. Presented as the heroes teachers who gave their contribution to the community and the future socialist state in two ways – through struggle in the battlefield and through their teaching and intellectual work, the images of Nebojša and Dušan Jerković will remain linked to school institutions and the system of education, and in this way their glorious acts and the overall People's Liberation Struggle will be made closer to the youngest age groups of the future generations. Thanks to the monument heritage and literature, brothers Jerković will be remembered as the heroes of the People's Liberation Struggle (NOB), the heroes intellectuals and the heroes teachers.